

Juudi põgenikud ja Eesti Vabariik 1938–1939

Anu Raudsepp

Teise maailmasõja eelõhtul, 1938. aastal tekkis Euroopas Natsi-Saksamaa poliitika tõttu juudi põgenike laine. Juute ajendas põgenema Austria liidendamise Saksamaaga (Anschluss) 13. märtsil 1938, millega kaasnes ka juutide vastane vägivald. Nii lahkus Austriast umbes 60 000 juuti. Saksamaal jätsid kodud maha umbes 40 000 juuti, kellest enamik lahkus siis, kui sealgi hakati rakendama Austria kogemusi. Kui 1938. aasta sügisel liideti Saksamaaga Tšehhoslovakkia Sudeedimaa, siis põgenes või küüditati sealt 17 000 juuti.¹

Austria juudi põgenike küsimus oli Eesti Siseministeeriumi Politseitalituses kõne all 12. aprillil 1938, mil kummutati „kuulujutt“ valitsuse loal Eestisse 1500 Austria juudi saabumisest. Politseitalitus lisas: „Kohalikud juudid teavad väga hästi seda, et võõraste juutide hulgaline Eestisse tulek oleks kõige pealt neile endile hädaohtlik teiseks teavad nad ka väga hästi seda, et võõrastel juutidel ei ole mingisugust lootust saada luba Eestisse elama asumiseks.“²

Peagi muudeti Saksamaal mitte-aarialaste reisipassid kehtetuks, 5. oktoobrist alustati nende tiitellehtedele punase värviga „J“ tähe trükkimist. Eesti saatkond Berliinis informeeris Eesti Väliministeeriumi sellest 14. oktoobril 1938, täpsustades 17. oktoobril, et selliste passidega ei tohi juute lubada Eesti Vabariiki. 2. detsembril 1938 keelas Eesti Politseivalitsus lubada üle Eesti piiri Saksa, Austria ja Poola „J“ tähega passidega kodanikke ning anda sisse- või läbisõiduvõimalust juutidele, kelle puhul kahtlustatakse Eestisse emigreerumise soovi. Ka Eesti saatkonnad Soomes, Rootsis ja Norras said oma asukohamaade võimudelt sarnaseid salajasi „piirisoovitusi.“³ Juutide suurim pelgupaik oli Euroopas Leedu, kuhu põgenes 1938–1939 umbes 23 000 juuti.⁴

Teise maailmasõja algusest on teada paarkümmend salaja Eestisse jõudnud juudi pagulast. Valga piirivalve kordoni tunnimees pidas 1. septembril 1939 Valgas kinni neli Tšehhoslovakkia päritolu juudi käsitöölisi: Arnošt Bernchardi poeg Feldmann (sünd. 28.11.1909), Indrich Zigmundi poeg Fischer (sünd. 24.09.1908), Vitezslav Hermanni poeg Glaser (sünd. 30.01.1914) ja Robert

¹ Timothy Snyder, *Must muld. Holokaust kui ajalugu ja hoiatus* (Tallinn: Varrak, 2017), 75-78.

² RA, ERA.1.1.7945:Siseministeeriumi Politseitalituse kirjavahetus välisriikide kodakondsusesse kuulunud juudi rahvusest isikute sissesõidu asjus Eestisse, 12.04.1938–23.04.1940.

³Samas.

⁴ Timothy Snyder, *Must muld. Holokaust kui ajalugu ja hoiatus*, 117.

Bernhardi poeg Lehrfeld (sünd. 10.09.1921.⁵ 3. septembril 1939 avastati Saaremaal Torgu vallas Karuste külas veel üksteist juudi põgenikku. Nad pärinesid esiteks Tšehhoslovakiast: Moravská Ostravast Richard Ignati poeg Fisch (sünd. 08.09.1900), Ludvig Natani poeg Bandel, (sünd. 01.06.1914) ja Jakob Frantsi poeg Grossmann (sünd. 29.10.1912); Prahast Herman Davidi poeg Mördler (sünd. 13.07.1903), Ervin Adolfi poeg Löbl (sünd.13.05.1899), Leo Alfredi poeg Brückner (sünd. 20.06.1906) ja Aleksander Regina poeg Vilder (26.04.1916) Prahast; Feodor Jakobi poeg Petrikovski (sünd.17.06.1905) ja Arnost Jakobi poeg Jakobovicz, (sünd. 31.10. 1914); Brnost ehk Brünnist Richard Ignati poeg Fisch (sünd. 08.09.1900), Ludvig Natani poeg Bandel, (sünd. 01.06.1914) ja Jakob Frantsi poeg Grossmann (sünd. 29.10.1912) Moravská Ostravast; Herman Davidi poeg Mördler (sünd. 13.07.1903), Ervin Adolfi poeg Löbl (sünd.13.05.1899), Leo Alfredi poeg Brückner (sünd. 20.06.1906) ja Aleksander Regina poeg Vilder (26.04.1916) Prahast; Feodor Jakobi poeg Petrikovski (sünd.17.06.1905) ja Arnost Jakobi poeg Jakobovicz, (sünd. 31.10. 1914). Teiseks pärinesid juudid Austriast (Viinist): Heinrich Gersoni poeg Soberski (sünd. 28.11.1894), Ulrich Jeruhimi poeg Ladeheim (sünd. 18.09.1893) ja perekond, kuhu kuulusid Ferdinand Emanuli poeg Kohn (20.12.1900), Frantsiska Ignati tütar Kohn (21.01.1897) ja nende tütar Erika Kohn (sünd. 17.04.1929). Juudi põgenike teatel jõudsid nad 1939. aasta augusti lõpus eri aegadel Valga kaudu Eestisse ning siirdusid 27. augustil 1939 Tallinnast Soome mootorpaadiga edasi Rootsi. Rootsi politsei tõi nad 2. septembril mootorpaadiga salaja Saaremaa randa, ise kiiresti lahkudes.⁶ Juudi põgenike ütlustest jäi piirivalvuritele mulje, et neid viidi Eestist salaja üle mere organiseeritult. Võimalik, et sellega tegelesid varasemad Eesti salakaubitsejad, aga lähemad andmed puuduvad.

Juudi põgenike edasisest saatusest Eestis napib samuti infot. Saaremaale toodud inimesed paigutati alguses Kuressaare vanglasse. Kuigi juudid soovisid saada tagasi Rootsi,⁷ saadeti nad Eesti võimude poolt tõenäoliselt hoopis tagasi Läti Vabariiki. Seda tõendab nelja inimese lugu. 22. septembril 1939 tabati Valga linnas perekond Kohn, kes oli Eesti Politsei poolt 19. septembril Eestist Läti saadetud.⁸ 23. septembril tabati Valgas ka paar päeva varem Läti Vabariiki tagasi saadetud Leo Bücher, keda nimetati piirivalvedokumentides „sõjapõgenikuks“.⁹ Paraku saadeti kõik neli kinnipeetut uuesti tagasi Lätimaale.

⁵ RA, ERA 980.1.765: Piirivalve Kuressaare rajooni kirjavahetus 4.09.1939,187-187p.

⁶ Samas, 195-197p.

⁷ Samas, 197p.

⁸ Samas, 215.

⁹ Samas, 216p.

Artikkel edastatud 31.10.2020